

JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYEI GAZDÁLKODÓK IDŐSOROS VIZSGÁLATA (1997-2015)

A TIME SERIES INVESTIGATION OF THE FARMERS OF JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK COUNTY (1997-2015)

Czibalmos Róbert ^{1*}, Kovács Györgyi ¹

¹ Debreceni Egyetem Agrártudományi Központ Karcagi Kutatóintézet, Magyarország

Kulcsszavak:

kis- és közepes gazdálkodók
birtokkoncentráció
életkor
iskolai végzettség
kérdőíves felmérés

Keywords:

small and medium farmers
farm concentration
age of farmers
school degree
questionnaire

Cikktörténet:

Beérkezett 2016. január 31.
Átdolgozva 2016. február 28.
Elfogadva 2016. március 31.

Összefoglalás

Tanulmányunkban, a 1997-től folyamatosan karbantartott adatbázisunk segítségével, a gazdálkodók helyzetét vizsgáljuk Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Az eddig közel 100 gazdálkodóra kiterjedő felmérésünket 2015-ben 864 gazdálkodóra kibővítettük a falugazdász hálózattal együttműködve. A nagy területen gazdálkodók között nőtt a fiatalok részaránya, illetve magas köztük a szakirányú, felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma.

Abstract

In our study we analyse the situation of farmers (evolution of farm size, age of farmers and the changes regarding their school degree) in Jász-Nagykun-Szolnok County using our database, which has been continuously upgraded since 1997. Nearly 100 farmers were involved in our survey so far, but we expanded it up to 864 farmers in collaboration with the network of village extension officers in 2015. The proportion of young people among farmers farming large areas has slightly increased. It is a positive fact that farmers of this segment have high level of vocational graduation.

1. Bevezetés

2003 és 2010 között az Európai Unió országaiban összességében 20 százalékkal csökkent a gazdaságok száma. A művelt terület átlagosan csupán 2 százalékkal zsugorodott és több országban növekedett is, így Magyarországon is. A nagyobb gazdaságok olvasztották magukba a kicsiket [1].

Az elmúlt évtizedekben a gazdaságok száma folyamatosan csökken az Európai Unió országaiban, így hazánkban is. Ez a csökkenés elsősorban a legkisebb gazdaságokat érinti. Magyarországon 2000-2007 között a gazdaságok száma 35 százalékkal csökkent, ugyanakkor 43 százalékkal növekedett az egy gazdaság által használt földterület. A folyamat az uniós csatlakozás után is megfigyelhető, sőt tovább erősödik. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai szerint ez a folyamat 2005-2007 között úgy ment végbe, hogy az 50 hektárnál kisebb területű gazdaságok által használt szántóterület csökkent, míg a nagyobb területű gazdaságoknál növekedett. A folyamat az egyéni gazdaságoknál erőteljesebb volt [2].

Magyarországon a 2010-es és 2013-as KSH összeírások közötti időben az összes egyéni gazdaság száma 15, a 10 hektár alattiaké 17 százalékkal, míg területük 8 százalékkal csökkent, ugyanakkor az összes művelt mezőgazdasági terület 6 százalékkal növekedett [3].

* Czibalmos Róbert Tel.: +36 59 500 362; fax: +36 59 500 151
E-mail cím: rczimb@agr.unideb.hu

A KSH és az AGRYA közös kutatása szerint 2010-ben az egyéni gazdálkodók korösszetétele kedvezőtlenebb képet mutatott, mint tíz évvel korábban: az egyéni gazdaságokat a kívánt generációváltás helyett az elöregedés jellemezte. A negyven évesnél fiatalabbak aránya 2010-ben csak kevéssel haladta meg a 13 százalékot. A gazdálkodók számának csökkenése ugyanakkor kedvezően hatott a versenyképesség javítása szempontjából fontos földbirtok-koncentrációra. Országosan a fiatalok által használt mezőgazdasági terület nagysága alig változott, de 2010-ben egy negyven év alatti egyéni gazdálkodó átlagosan már több mint kétszer akkora mezőgazdasági területet művelt, mint tíz évvel korábban. 2010-ben a fiatalok körében 3 százalék körül alakult a felsőfokú, 9 százalék körül a középfokú szakmai képzettséggel rendelkezők hányada [4].

Jelenleg, a 40 év alatti fiatal gazdák támogatásának célja, hogy hozzájáruljanak a fiatal agrárszakemberek vállalkozásának elindításához, a birtokstruktúra átalakításához, a diverzifikáció és a multifunkcionális mezőgazdaság erősítéséhez, a mezőgazdaságban dolgozók korösszetételének javításához, valamint a vidék népességmegtartó erejének növeléséhez. Mindehhez a fiatal gazdák megfelelő szakirányú végzettséggel kell rendelkezzenek [5].

Ezen tanulmányban – e rendkívül összetett kérdéskörön belül – csak néhány részösszefüggés jobb megvilágítására vállalkozhatunk. Így a birtokméret és a gazda életkora, valamint iskolai végzettségének elemzésével foglalkozunk részletesebben.

2. Anyag és módszer

Jász-Nagykun-Szolnok megye településeinek gazdálkodóira alapozva kérdőíves felmérésünket 1997-ben indítottunk el, melynek során – az anonimitást biztosítva – a gazdálkodással és a gazdával kapcsolatban gyűjtöttünk információkat. A gazdálkodók kiválasztása során törekedtünk arra, hogy a megye összes kistérsége, települése képviselve legyen. Öt alkalommal végeztünk felmérést, először 1997., 2000., 2002-ben, majd 2005-ben már az EU csatlakozás hatásainak problémakörével is foglalkoztunk. 2008-ban a multifunkciós mezőgazdasággal kapcsolatos kérdéskörrel bővült a felmérésünk. A 2015-ös, hatodik felmérésünk során folytattuk a vizsgált gazdálkodói körben a diverzifikációs próbálkozások felmérését*.

Az adatbázis 100 fő közeli gazdálkodóra terjedt ki, 2015-ben 864 gazdálkodóra kibővítettük felmérésünket a falugazdász hálózattal együttműködve. Az alkalmazott, rétegzett mintavétel azonos mintanagyság és azonos szórású jellemző mellett nagyobb megbízhatóságot jelent, mint az egyszerű véletlen mintavétel. A kutatás eredményei, az azokból levonható következtetések alapvetően a vizsgált sokaságra vonatkoznak. A minta nagysága lehetővé teszi azonban az érintett térségekre vonatkozó következtetések levonását is. Ennél nagyobb téregységekre csak más kutatásokkal, szakirodalmi közlésekkel történő összehasonlítás révén extrapolálhatunk.

Az eredmények ismertetéséhez négy birtokkategóriát alakítottunk ki. A birtokkategóriák a következők (hektárban): I. (<10); II. (10,1-30,0); III. (30,1-300,0); IV. (>300,1). A feldolgozásunk során mi a 30,1-300 hektár közötti területtel rendelkező gazdaságokat közepes méretűnek tekintjük.

A gazdálkodók életkorának felméréséhez négy korcsoportot alakítottunk ki: I. (<40 év); II. (41-55 év); III. (56-65 év); IV. (>65 év felettiek). A 40 év alatti korosztályt tekintjük fiatal gazdáknak.

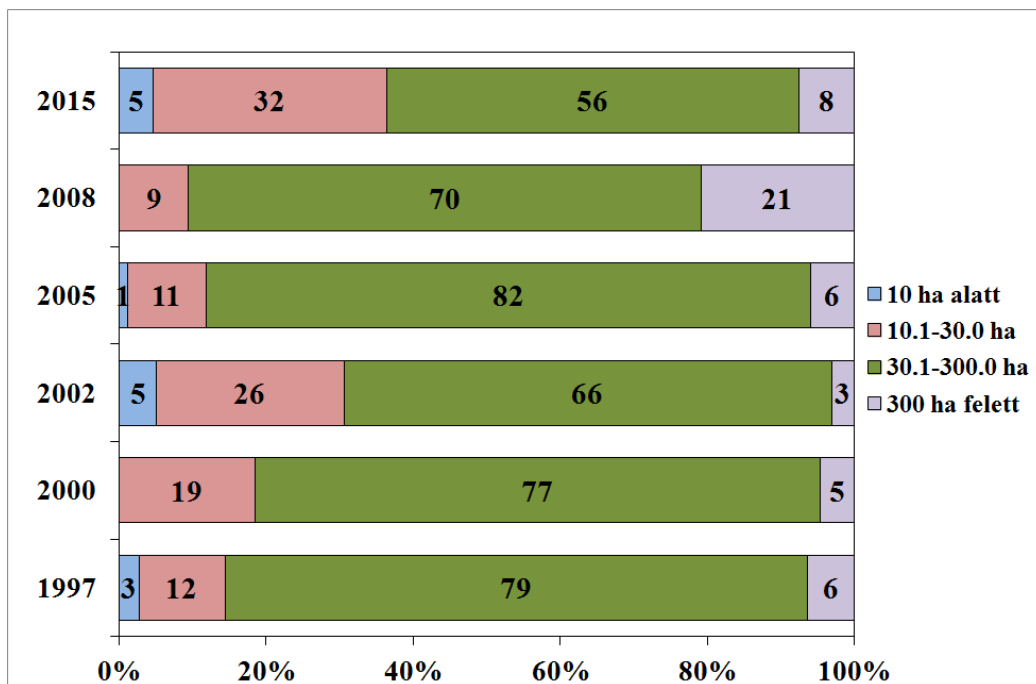
A gazda legmagasabb iskolai végzettségét tekintve a következő kategóriákba soroltuk a válaszokat: mezőgazdasági felsőfokú; egyéb felsőfokú; mezőgazdasági középfokú; egyéb középfokú; mezőgazdasági szakmunkás, egyéb szakmunkás; és általános iskolai tanulmányok.

3. Eredmények

* 2015-ös felmérésünk adatbázisa folyamatosan bővül, a tanulmány írásakor 90 százalékos feldolgozottságú volt.

A megyei felmérésben szereplő gazdálkodók által használt szántóterület, illetve összes mezőgazdasági terület az első öt felmérésben nem érte el az összes megyei szántó illetve mezőgazdasági terület [6] 10 százalékát (6-7%). A 2015. évi, hatodik felmérésben, ugyanez az arány – a kérdőívek 90 százalékos feldolgozottságánál – 23,7% szántónál, illetve 22,6% a mezőgazdasági összterület esetén, amely értékek jóval a reprezentativitás által támasztott követelmény felett vannak.

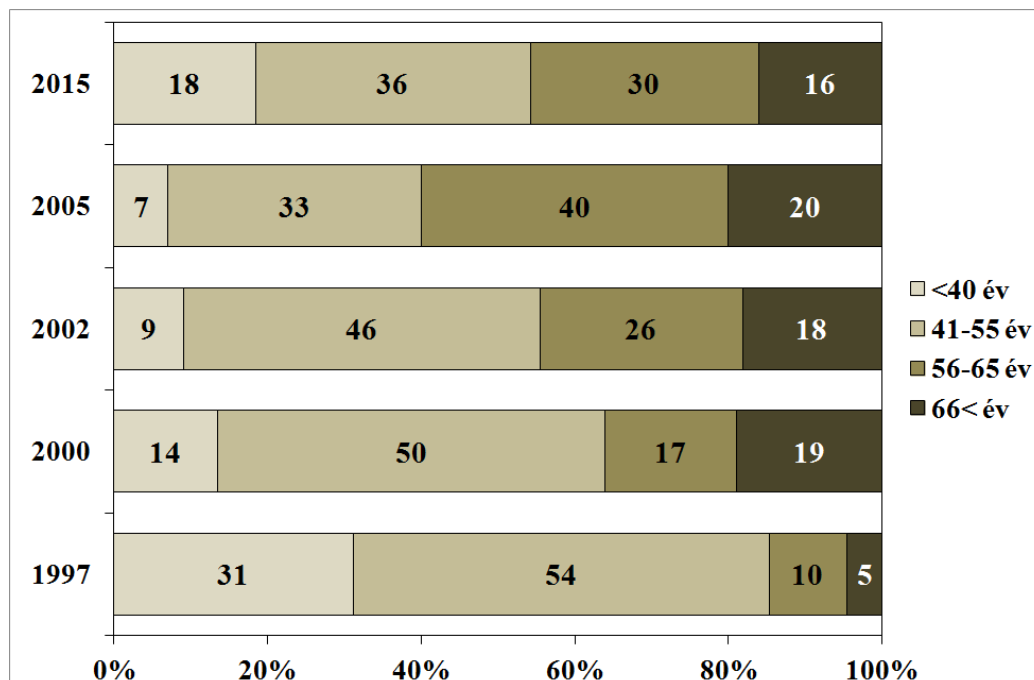
A vizsgált gazdálkodói körben a földterületek (szántó és gyeper) megoszlását ismerteti az 1. ábra. A megyében, a legnagyobb részben a közepes méretű (30-300 hektár közötti) gazdaságokkal találkozhattunk mindegyik felmérés során 1997 óta! A 10 hektár alatti gazdaságok aránya 10 év alatt stagnált a vizsgált körben. A 10-30 hektár közötti gazdaságok száma 2002-ig növekedett. A 300 hektár feletti földterülettel rendelkező gazdaságok aránya 2008-ra megtöbbszöröződött. 2015. évi felmérés a megye 78 települését érintette (864 gazdálkodó). Mivel a vizsgált gazdálkodói kör jelentősen bővült, a gazdálkodók használatában levő földterületek méretkategória szerinti besorolása tovább finomodott. Megállapítható, hogy megyei szinten stabilizálódott a 10 hektár alatti gazdálkodói arány, ez egyrészt a földhöz való ragaszkodással magyarázható, másrészt a kormányzati birtokpolitika (állatjóléti-, SAPS, AKG és egyéb támogatások) hatására a kisebb birtoktestek is felértékelődtek. A birtokkoncentráció országos tendenciája 2015-ben is megmaradt, egy átstrukturálódás játszódott le megyei szinten is: a területalapú támogatások teljes összegének lehívása érdekében a gazdálkodók használatában levő földterület (saját/bérelt) 1 200 hektár alatt marad az esetek többségében.

1. ábra. A gazdálkodók által használt földterületek méretének alakulása 1997-2015
(Forrás: saját adatbázis)

A felmérésekben részt vett gazdálkodók életkorának vizsgálatakor megfigyelhetjük (2. ábra), hogy 1997-től 2005-ig egy erőteljes előregedési folyamat volt jellemző. Az 56-65 év közötti és a 65 év feletti korosztály is növekedést mutatott 2005-ig. A 40 év alatti, fiatal gazdálkodók számában – az EU csatlakozás után, valamint a jelenlegi támogatási rendszernek köszönhetően – jelentős, pozitív irányú elmozdulás történt. Ezen gazdálkodók aránya az általunk vizsgált sokaságban 2005-2015 között 7-ről 18 százalékra emelkedett. A felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező, tapasztalt korosztály létszámában 2005 és 2015 között kismértékű növekedés könyvelhető el. A legidősebb korosztály (a 66 év feletti) aránya az ezredfordulótól kezdődően folyamatosan mérséklődik. Ők azok, akik családon belül átadják a földterületet a fiatalabbaknak.

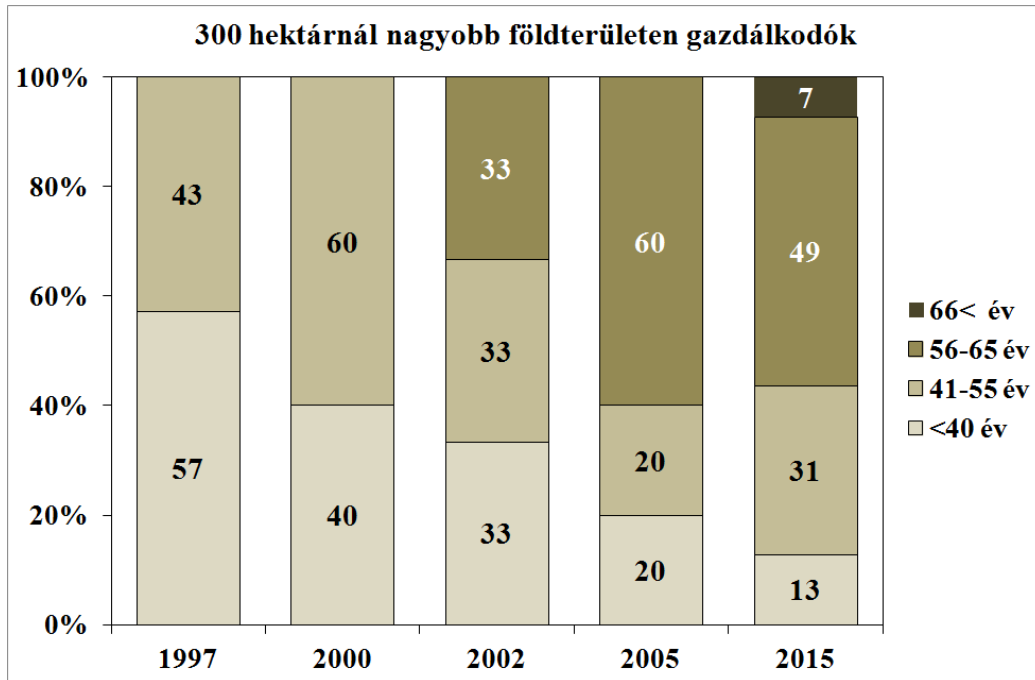
Érdekességképpen megemlítjük, hogy 2015 év adatbázisának legidősebb gazdálkodója 93 éves és egy eléggé munkaigényes területen, gyümölcsstermesztésben érdekelt.

2. ábra. A vizsgálatban részt vett gazdálkodók életkorának alakulása 1997-2015
(Forrás: saját adatbázis)

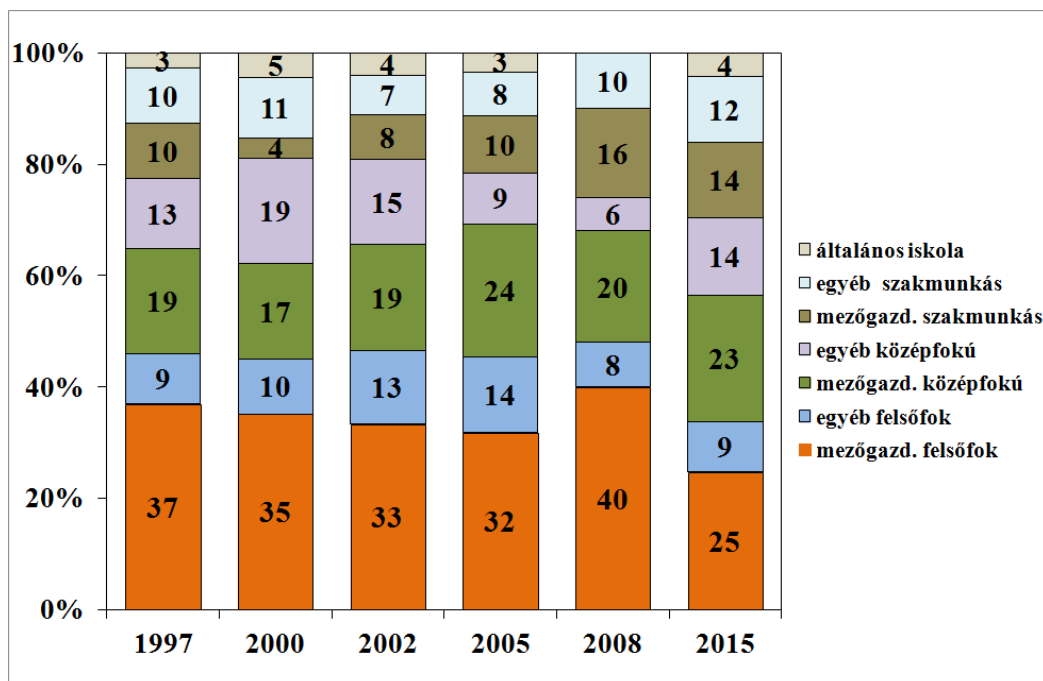
A 3. ábra azt mutatja be, hogy a 300 hektárnál nagyobb földterületet művelő gazdálkodók életkora hogyan változott az elmúlt 18 évben. Megállapítható, hogy a 40 évtől fiatalabb, szakirányú szakmai felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 2015-ig folyamatosan csökken. Ennek oka a birtokkoncentrációban keresendő: a nagyobb földterületeket szerző (vásárlás/bérlés) fiatal gazdák elkötelezettek hosszútávon. A 18 éves vizsgálati időszak alatt az 1997-ben 40 év körüli két korosztály „kiöregedett”, átkerült az idősebb korosztályokba.

Ezzel párhuzamosan a gazdálkodó családokban kinevelődött az a fiatal gazdaszréteg (2015-ben ők már 13%-ot képviselnek!), aki majd átveszi vagy már átvette a gazdaság vezetését, ebben nagy lökést adtak a fiatal gazdák támogatására kiírt pályázatok. A föld megtartása, annak bővítése a legfontosabb rövid- és hosszútávú cél a gazdálkodók számára.

3. ábra. A 300 hektárnál nagyobb földterületen gazdálkodók életkor szerinti megoszlása (Forrás: saját adatbázis)

A mezőgazdasági szakmai végzettséggel (alap, közép és felsőfokú) rendelkezők részaránya, a vizsgált gazdálkodók között, mindegyik vizsgálati évben 60% felett volt (4. ábra).

4. ábra. A vizsgált gazdálkodók iskolai végzettségének alakulása 1997-2015 (Forrás: saját adatbázis)

Ők azok, akik a mezőgazdasági területek több mint kétharmadát birtokolják és művelik. Nem elhanyagolható számban vannak jelen az egyéb felsőfokú végzettséggel rendelkező gazdálkodók, akik főállásuk mellett kisebb területen „gazdálkodnak”, pontosítva – a szigorított földtörvény miatt –

családon belül földtulajdonosok, de a tulajdonukban levő földterületet a főállású gazdálkodó családtag műveli, használja. A középfokú szakmai és egyéb végzettséggel rendelkezők részaránya a vizsgálati időszakban stabil, lassú növekedést mutat 2015-ben.

Az alacsonyabb iskolai végzettség az idősebb korú őstermelői kör jellemzője, ők a nyugdíj mellett kiegészítő tevékenységként gazdálkodnak.

4. Következtetések, javaslatok

- Jász-Nagykun-Szolnok megyében, az általunk 1997 óta vizsgált gazdálkodói körben is nyomon követhetőek az országos folyamatok, így a birtokkoncentráció, a korábbi évekre jellemző elöregedés.
- A gazdálkodók egyre nagyobb hányada szakirányú végzettséggel rendelkezik. Ebben a pozitív folyamatban a jelenlegi támogatási rendszer is nagy szerepet játszik.
- Az utóbbi tíz évben növekedésnek indult a fiatal gazdák aránya, szakmailag képzettek és jellemzően nagyobb földterületen gazdálkodnak.
- A megkérdezett idősebb gazdálkodók jelentős hányadának pedig van olyan fiatal családtagja, akinek át fogja tudni adni a gazdaságot.
- 2015 évtől rendeződni látszik az osztatlan közös földtulajdon problémaköre, újabb állami földterületek (400 ezer ha!) kerülnek a kis és közepes földterülettel rendelkező gazdálkodók tulajdonába [7].
- Az utóbbi évtized kormányzati, főhatósági szabályozásai hatására a mezőgazdaságban lezajlott pozitív változások mellett (felgyorsult a struktúraváltás, növekedett a magántulajdonban levő földterületek aránya), a kormányzati szándékkal ellentétes „negatív” folyamatok jelentek meg: a tőke- és birtokkoncentráció eredményeképpen egyre kevesebb a kisgazdaság és a kisebb számú, de a mezőgazdasági területek jelentős részét használó nagygazdaságok egyre nagyobb hatékonysággal, egyre kevesebb munkavállalóval tevékenykednek.

Felmérésünk eredményeit elemezve megállapítható, hogy a fenti intézkedések jelentős mértékben segítették, konszolidálták az általunk vizsgált gazdálkodói kört. Elégedettségi vizsgálatunk szerint a megkérdezett gazdálkodók 70 százaléka az EU csatlakozás után 12 évvel gazdaságát jobb helyzetben látta, mint a csatlakozás előtti időszakban. A maradék 30 százalék negyede korábbi helyzetéhez képest nem érez pozitív változásokat, míg háromnegyedük egyéb okok miatt tartja kedvezőtlennek a helyzetét.

Irodalomjegyzék

- [1] Burgerné G. A. (2015): A kis (családi) gazdaságok helyzete az Európai Unióban. *Gazdálkodás*, 59. évf. (2015.1.) pp. 3-19.
- [2] Fehér A.; Czibalmos R.; Kovács Gy.; Szepesy E. (2010): Birtokkoncentráció, foglalkoztatás, diverzifikáció és multifunkcionalitás. *Gazdálkodás*, 54. évf. (2010. 3.) pp. 286-296.
- [3] „KSH,” *Gazdaságszerkezeti összeírás*. [Online]. Available: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gszo/gszo_elozetes_2013.pdf. [Megtekintés: 11-jan-2016].
- [4] „KSH-AGRYA,” *A fiatal gazdák helyzete Magyarországon*. [Online]. Available: http://agronaplo.hu/files/2013/02/KSH_AGRYA_kiadvany_fiatal_gazda.pdf. [Megtekintés: 11-Jan-2016].
- [5] “11/2015. (III. 13.) FM rendelet” *A fiatal mezőgazdasági termelők támogatásáról*. [Online]. Available: <http://tudas.nak.hu/hu/15-tamogatások/8856-11-2015-iii-13-fm-rendelet-a-fiatal-mezogazdasagi-termelok-tamogatasarol>. [Megtekintés: 11-Jan-2016].
- [6] KSH adatbázisok (1997-2014): Jász-Nagykun-Szolnok megye statisztikai évkönyve. Xerox Magyarország Kft. 152.p.
- [7] [Online]. Available: : <http://www.napigazdasag.hu/cikk/53800/>. [Megtekintés: 25-Aug-2015].